

O'ZBEK XALQ MUSIQASINING JANRLARI VA XUSUSIYATLARI

*Mardonaqulova Shahzodaxon Boysoat qizi,
Allmurodova Umida Shopo'latovna*

O'zbek milliy maqom san'ati markazi Surxondaryo viloyat hududiy bo'limi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalqining milliy musiqiy boyligi hisoblanmish shashmaqom, lapar, doston va yallalar haqida qisqacha ma'lumotlar berildi hamda ularning madaniy hayotimizda tutgan o'rni va ahamiyati to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: shashmaqom, g'azal, lapar, yalla, doston, ritm, musiqa, janr, madaniyat, millat, folklor.

Musiqaning millatimiz taraqqiyoti yo'lidagi xizmati g'oyat beqiyosdir. Biz mustaqil davlat sifatida jahon davlatlari orasida jahon minbariga chiqdik. Davlatimizni ma'naviy va ma'rifiy deb e'tirof etdik. Musiqa kelajak avlodlarining ongini yuksaltirishda muhim o'rin tutadi. Musiqa nafaqat madaniy, balki siyosiy-ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, uning naqadar ma'suliyatli ekanini his qilmoq kerak. Yuksak ijodiy namunalardan tortib, milliy folklorga qadar e'tibor berar ekanmiz musiqa xalq va uning manfaati uchun xizmat qilishini anglab etamiz. Kuy va qo'shiqlarda xalqning orzu-umidlari va armonlari yoritiladi. Milliy urf-odatlar, qadriyatlarga e'tibor bersak, jangovor qo'shiqlardan toki, dostonchilik tarkibidagi tarixiy ijodyotlar barchasida musiqa naqadar ko'hna va davrning talabi darajasida rivojlanganligining guvohi bo'lamiz. Alpomish, Go'ro'g'li kabi qahramonlarning taqdiri butun bir o'zgacha ohanglarda ming yillardan beri kuylab kelinmoqda.

Shashmaqom durdonalarining oltitasini bizga qadar etib kelishi, Muhammad Ali mashshoq tomonidan o'n ikki maqom ijro etilgani haqida biz tarixdan bilamiz. Mana shungacha o'zbeklarning, barcha sharq xalqlarining ma'naviy rivojlanishida muhim o'rin tutuvchi bu durdonalarimiz musiqa san'atining bir bo'lakchasi holos. Shashmaqomga bastalangan g'azallar bobolarimiz hikmatlari ayniqsa Navoiy va boshqa mutafakkirlarning g'azallari ekanligi yana-da millatimiz o'tmishiga hurmat uyg'otadi. Naqadar buyuk ma'naviyatga ega bo'lganliklarini his etamiz.

Endilikda yaratilgan kuylar va qo'shiqlar millatimizga samarali xizmat qilmog'i uchun vatanparvarlikni, ezgulikni, adolatni, go'zallikni tarannum etuvchi qo'shiqlar yaratish, yangi avlodga o'rgatish bizlarning sharaflari burchimiz. O'zbek xalq musiqasining eng qadimiy va muhim janrlaridan biri bo'lgan lapar, yalla, va doston janrlari, xalqning ijtimoiy, ma'naviy va estetik holatini aks ettirgan. Ushbu musiqiy janrlar nafaqat xalqning hayotini, balki uning qadriyatlarini, orzuintilishlarini, mehnatini va his-tuyg'ularini ifodalashda muhim vosita bo'lgan. Lapar — o'zbek xalq musiqasining eng qadimiy va ko'p tarqalgan janrlaridan biri bo'lib, odatda bir kishi tomonidan kuylangan, sadolarni taratuvchi va oddiy mazmuni bilan ajralib turadi. Bu janrda, asosan, erkaklar va ayollar o'rtasidagi turli munosabatlar, muhabbat, sevgining yuksalishi yoki tushkunligi, ba'zan esa hayot

va o'lim kabi mavzular tasvirlanadi. Laparning mazmuni keng, lekin ko'pincha uning asosiy tema sevgi va uning turli ko'rinishlari bilan bog'liq. Laparning ko'pchilik asarlari bir kishining xotirasi yoki his-tuyg'ularining ifodasi bo'lib, ko'pincha musiqiy kuylovda biron bir hodisa yoki xayoliy holatni tasvirlaydi. Ayrim hollarda, laparlar xalqning azob-uqubatlarini, mehnatini yoki kutilmagan voqealarni bayon etadi. Lapar ko'pincha oddiy, lekin chuqur ma'noga ega so'zlar bilan kuylanadi va xalqning ichki dunyosini ifodalaydi.

Yalla — bu o'zbek xalq musiqasining energik va tez ritmik janridir. Yalla, odatda, raqs bilan birgalikda ijro etiladi va uning o'ziga xos ritmik shakli o'zbek xalqining bayramlarida, marosimlarida va boshqa ijtimoiy tadbirlarda keng tarqalgan. Bu janr ko'pincha ijodiy va faollikni, ijtimoiy jarayonlar va turli bayramlarda ko'tarinkilikni ifodalaydi. Yallaning mazmuni, ko'pincha hayotdagi turli ijtimoiy voqealarni va jamiyatdagi faoliyatni aks ettiradi. Yalla kuylovida ko'plab motivlar va qisqacha hikoyalar mavjud bo'lib, ular faqat o'zingizni zavqlantirishga qaratilgan. Bunday asarlar ko'pincha raqs va musiqa bilan uyg'unlashgan holda ijro etilib, bayram yoki o'yin-kulgi muhitini yaratadi. Yalla, shuningdek, turli jamiyat turlarining, masalan, dehqonchilik, hunarmandchilik yoki oilaviy munosabatlarni ifodalovchi kuylardir.

Doston — bu o'zbek xalq musiqasida keng tarqalgan, epik va hikoyaviy janr bo'lib, odatda katta hajmda bo'lgan va uzun vaqt davomida ijro etiladigan musiqiy asarlardir. Dostonlar asosan tarixiy voqealar, qahramonliklar, dushmanlar bilan kurash, muhabbat va sadoqat, yurtga sadoqat kabi mavzularda bo'ladi. Dostonlarning mazmuni ancha chuqur va mazmunli bo'lib, ular xalqning o'z qadriyatlari, intilishlari, yurtiga bo'lgan muhabbati, qahramonlik va boshqa ma'naviy jihatlar haqida hikoya qiladi. Dostonlar nafaqat musiqaning, balki so'z san'ati, she'riyat va hikoyachilikning uyg'unlashgan shaklidir. Dostonlar ko'plab voqealar va xarakterlar orqali ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy o'zgarishlarni ifodalashga yordam beradi. Dostonlar o'zining kuchli va ta'sirchan tarzi bilan xalqni ruhlantirgan, unga kuch-quvvat bergan. Ular orqali xalqning kuchli qahramonlari, ularning kurashlari va qahramonliklari e'tirof etilgan. Masalan, o'zbek xalqining "Alpomish", "Barchinoy" va "Go'ro'g'li" kabi dostonlari, qadim zamonlarda xalq orasida keng tarqalgan va ular bugungi kunda ham o'zining ahamiyatini yo'qotmagan. Lapar, yalla, va doston janrlari o'zbek xalq musiqasining turli ijtimoiy va madaniy qatlamlarini, tarixiy va ruhiy holatlarni aks ettiradi. Lapar, asosan, sevgi va his-tuyg'ularni ifodalaydigan, oddiy va ma'nodor kuylardir; Yalla ko'proq energiya va raqsga asoslangan bo'lib, ijtimoiy bayramlar va marosimlarda keng tarqalgan; Doston esa xalqning tarixiy voqealari, qahramonlari va qadriyatlarini aks ettiruvchi epik va uzun asarlardir. Bu janrlar, o'zining turli shakllari orqali, xalqning ma'naviy dunyosini, orzu-intilishlarini va ijtimoiy holatini aks ettirgan, o'zbek musiqasining eng asosiy va qadimiy qismlaridan biri hisoblanadi. O'zbek musiqasi xalqning ijtimoiy, ma'naviy, va madaniy hayotining ajralmas qismi bo'lib, turli janrlar orqali xalqning tarixi, qadriyatlari, urf-odatlarini va hissiyotlarini ifodalangan. Lapar, yalla, va doston kabi

janrlar o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, xalq hayotida o'zaro aloqalarni, ruhiy holatlarni va ijtimoiy jarayonlarni tasvirlaydi. Ushbu janrlarning har biri xalqning hayotida muhim rol o'ynagan va o'ynashda davom etmoqda.

San'at sohasida o'ziga xos tarzda bilim beriladi. San'atkor Oliy ta'lim diplomini qo'lga olgach, unga o'z sohasining professional deb qaraladi. Ammo boshqa tomondan san'atkorning diplomi bo'lsa-yu, o'zi ijoddan to'xtasa, nafaqat ovozi yoki ijrosi, balki bilimi, tafakkuri, tasavvuri ham xiralashadi. Asosiy poydevor boshlang'ich o'quv jarayonida qo'yilishi va keyinchalik tinmay izlanishda bo'lish lozim. Boshlangan buyuk islohotlarning natijasi bugungi amalga oshirayotgan ishlarimizga ko'p jihatdan bog'liq. Shunday ekan "XXI asr o'qituvchisi qanday bo'lishi kerak?" degan savol tug'ilishi ham tabiiydir. Chunki, ta'lim-tarbiya sohasidagi eng og'ir yuk va mas'uliyat o'qituvchi zimmasiga tushadi. O'quv jarayonidagi o'z tajribamizdan kelib, chiqib quyidagilarni aytish mumkin.

O'zbek musiqasi o'zining tarkibiy qismlarida til, san'at, urf-odatlar va boshqa madaniy elementlar bilan chambarchas bog'langan bo'lib, bu uning noyobligini ta'minlaydi. Ushbu janrlar o'zbek xalqining musiqiy va madaniy hayotining ajralmas qismidir va xalqning tarixini, qadriyatlarini va ijtimoiy jarayonlarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahimov, A. Maqom san'ati: "O'zbek klassik musiqasining zamonaviy rivoji". Tashkent: Musiqqa. 2022-yil.
2. Bekzod, C. (2023). THE HISTORY OF THE CREATION OF UZBEK FOLK INSTRUMENTS AND THE RAVINES OF IMPROVEMENT. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(10), 76-79.
3. Bekzod, C. (2024). THE ROLE AND IMPORTANCE OF FOLKLORE MUSIC IN CHILDREN'S EDUCATION. *Journal of Integrated Education and Research*, 3(3), 122-124.
4. Barnoeva, D. (2022). Xalq musiqasi va uning zamonaviy talqini. Tashkent: Adabiyot.
5. Tursunov, M. (2020). O'zbek musiqasi va madaniyatining zamonaviy rivoji. Tashkent: Sharq.
6. Choriyev, B. (2021). CONTENT AND LEVEL OF COMPETENCE OF MUSIC CULTURE LESSONS IN SECONDARY SCHOOLS. *EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH*.